

АБАЙ ӨЛЕҢДЕРІНІҢ МОНҒОЛ ТІЛІНЕ АУДАРЫЛУЫ

*Айсулу Тункер,
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ,
бірінші курс магистранты*

Қазақ ұлтының шоқтығы биік дараланған дана тұлғасы ұлы Абайдың артына қалдырған шығармашылық мұрасы, ғасырлар бойы маңызын жоймаған рухани қазынасы - бүгінгі және келер ұрпақ үшін игілікті ұлттық рухани байлығымыз.

Ұлт мақтанышы болған Абай жайында сөз қозғамаған әдебиеттанушылар аз болар. Адамзат болмысындағы өмірдің ащы да, шынайы келбетін шешен тілмен, көрегенді оймен көркем шеберлеп жеткізе білген, ұлы да дана тұлға болып есімі мәңгіге қалған Абайдың асыл мұрасы, оның керемет ой тұжырымы, жүрек түбінен шыққан жан тебіренер рухты сөздері әлемнің біршама тілдеріне аударылды.

Солардың ішінде Абай шығармалары түбі бір түркі-монғол халықтары қатарына жататын, қазақ халқымен көршілес монғол жұртына да жетті. Бұл көңілге қанағаттанғандық сезімін ұялататын үлкен іс болғаны анық.

Жалпы қай ұлттың салт сана, мәдениет, әдет- ғұрып, тарихы танымын және өмір болмысын ұлттық ерекшелікпен нақыштап, шешен тілмен сөзден маржан түзетін көркем әдебиетті өзге тілде бұлжытпай сөйлету – талантпен бірге асқан жауапкершілік пен төзімді талап ететін тұңғыық әлем. Аудармашыларымыз сол тұңғыық әлемге қаншалықты бойлай алды екен? Осы ой мені жиі мазалайды.

Абай қазақ тілінен монғол тіліне қалай аударылды? Абайды монғол халқы қалай қабылдады? Әлем классиктері қатарынан орын алатын У. Шекспир, Гёте, А.И. Пушкин, М.Ю. Лерментов сынды тұлғаларды тани білгені сияқты, Абайды да біле алды ма? Бұл сұрақтарға жауап беру үлкен зерттеу жұмыстарын жүргізуді талап ететіні анық. Біз алдымызға ондай үлкен міндет қойып отырғанымыз жоқ. Біздің шағын мақаламызда осы іргелі мәселенің бір қыры ғана қарастырылады.

Абайдың өлеңдері мен поэмалары, қара сөздері монғол тіліне 1958 жылдан бері қарай аударыла бастады. Кейіннен ақынның 150 жылдық мерейтой қарсаңында монғол тіліне аударылған өлеңдері мен қара сөздері 1995 жылы Улаанбаатор қаласында жеке кітап болып жарық көрді. 2008 жылы Улаанбаатор қаласындағы «Монғол ұлттық университетінің баспаханасында «Дэлхийн яруу найраг» («Әлем классигі») деп аталатын шағын кітапшасы басылып шықты.

Осы аударма мәселесіне келер болсақ, аудармашыларымыз қалай жеткізді, олар Абайдың сырлы сөзінің құдіретін сезініп түсіне алды ма? Өз

түсінгенім - Абайды, әрине, өз деңгейінде өзге тілге аударып жеткізу мүмкін емес, ол - қайталанбас дана тұлға. Абайды өзге ұлт өкілі түгілі өз ұлтының қазіргі жастары толық тани біле ме екен?

Әң әуелі Абайды өзге ұлтқа таныстыра білу үшін, өзің толығымен танығанын орынды болар деп ойлаймын. Абайдың өлеңдерінде, қара сөзінде кездесетін әр сөздің өзінің астарындағы терең сырлы, бейнелі ой-тұжырымына, сөз құдіретімен рух бере сипаттаған шебер көркемділігіне ден қойып, көз жүгірте оқысақ та, ой жеткізіп түсінбей қалатын жерлеріміз жоқ емес.

Абайдың өмір сүрген кезеңі, ортасы шиеленіскен талас-тартысқа толы. Әділеттілік жойылған, адамдардың көз қарасы жалған дүниеге ауған заманда ақынның өзін де, сөзін де жұрт қабылдай алмайды.

Абайдың өнер-білім жолындағы ізденісі өз бетімен үйренуі, шығыс мәдениетін жете тануы, ішкі рухының өзгелерден көш ілгері өзгешелігі оның дүние танымының даналық сипатында. Ол өзі біліп, түсінгенін өзгелерге де түсіндіргісі келді. Бірақ өзгелердің түсінгісі келмеді. Ақынның туындысын өзге тілге аудару барысында аудармашы оның осындай қасиеттерін жете білуі басты шарт екенін ұғынғандаймын.

Абай поэзиясының бір алуаны - табиғат лирикасы. Табиғат ол тіршілік көзі, ұлы жаратушы ие адамнан бұрын адамға керек табиғатты жаратты. Сондықтан бұл тылсым күштен әсер алып жырламаған ақын болған емес. Алайды олардың қатарында Абайдың орны бөлек. Мына жолдарға назар аударайық:

Желсіз түнде жарық ай.
Сәулесі суда дірілдеп.

Ақынның бұл өлең жолдары, табиғат суреті ауылда өсіп, ержеткен жан үшін түсінікті және қымбат деп ойлаймын. Әсіресе, көшпенді қазақ ұлтының ерекше бір түнгі болмысы табиғаттың сол бір тылсым сырымен үндескендей. Жазды күнгі жайлаудағы маужыраған түнгі аспан, жел лебі мүлде жоқ, айнала тек тыныштыққа бой алған, жарық ай түн қараңғысына түгелдей жарық берген. Менің сипаттағанымнан өлеңдегі суреттің өзі артық екенін түсінемін.

Өлеңнің келесі жолдарында сол жарқыраған жарық айдың сәулесі су бетіне қалқып түскен, дірілдеген жанды бейнесі бар. Осы дірілдеген сырды ақын сол ауылдағы жас, пәк махаббат иелерінің жүрек лүпілімен де үндестіре сипаттаған. Осы екі жолдың өзі-ақ, Абайдың өз сөзімен айтқандайын, құлақтан кіріп бойды алады...

Ары қарай:

Ауылдың маңы терек сай
Тасыған өзен гүрілдеп, -

деп жалғасқан жолдарда ауылдың айналасындағы сайдан құлап аққан өзеннің гүрілдеген дауысы - айдың дірілдеген бейнесі мен өзеннің гүрілі сондай бір ерекше үйлесімді, әсерлі сипатталған. Ал енді осы рухты әрі жанды сипаттама аударма тілінде қалай берілді екен?

Аударма мәтіні (Х.Хангайсайхан аудармасында):

*Салхигүй амгалан шөнө,
Сарны туяа уснаа явгалан,
Хавцал дахь айлын хаяагаар.
Харгилах гол жирэлзэнэ.*

Кері аудармасы:

*Желсіз, тыныш түн,
Ай сәулесі суға түскен.
Сайдағы ауыл маңынан
Тасыған өзен зымырап аққан.....*

Түпнұсқада желсіз түндегі жан жағын сәулемен жап-жарық еткен ай суреттелсе, аудармада желсіз тыныш түн көрсетілген. Беруге тиісті ой даланың тыныштығымен қоса маужыраған түнгі аспандағы жарық ай еді. Ол сөз аударма мәтінінде көрініс таппаған.

Түпнұсқадағы жарық айдың сәулесі суға дірілдеп түсіп тұрған жанды көрінісі аудармада «суға түскен ай сәулесі» деген жолмен көрсетілген. Айдың сәулесі суда дірілдеп тұрған әсерлі бейнесі аудармада сондай әлсіз ғана балама тапқан.

Түпнұсқадағы *Ауылдың маңы терең сай* аудармада «Сайдағы ауыл маңынан» дегендей болып шыққан. *Сайдағы ауыл маңы* мен *ауылдың жаны терең сай* арасында үлкен алшақтық бар. Олар бір-бірінің баламасы бола алмайды.

Аударма түпнұсқаның сәйкес мағналық баламасы деп қабылдаған күннің өзінде де түпнұсқадағы керемет ой мен сурет пен көркемдік келісімнің орны ойсырап тұрады.

Өлеңнің төртінші жолы «Тасыған өзен гүрілдеп» аудармада «Тасыған өзен зымырап аққан» деп аударылуы түп нұсқаға сай келіп тұрмағаны анық. Негізінде, тасыған өзен зымырап ағатын болса, онда өзеннің суы таяз, арнасы тар болғаны байқалады. Абайдың өзені мұндай емес. Гүрілдеп ағу - өзеннің өзіне тән ерекшеліктерін білдіретін белгілердің бірі. Сондықтан тасыған өзенді зымырап аққан өзенге айналдыру аударманың жақсы жақтарын білдірмейді. Оның үстіне ақын өзеннің желсіз түндегі, жарық айдың астындағы қалпын бейнелеген ғой. Желсіз түнде жарық айдың сәулесімен өзеннің зымырап аққанын көру қиын.

Енді осы жолдар Д. Нямаа, Б. Монголхүү аудармасында қалай балама тапты екен – оған да зер салайық.

Аударма мәтіні:

*Салхиғүй шөнө сав саруулхан,
Сарны туяа уснаа явгалан,
Үдшийн шөнө айлын хаяагаар,
Үэрлэсэн гол шуугин урсана.*

Кері аударма мәтіні:

*Желсіз түн жап жарық
Ай сәулесі суға түскен
Кешкілік ауыл маңынан
Тасыған өзен гүрілдеп аққан.*

Бұл аудармада да түннің жарықтығы неден пайда болғаны анық емес яғни бұл жолдарда да жарық берген «ай» сөзі деп анық көрсетілмеген, немесе жасырын түрде қалып кеткен. Десек те келесі жолда айдың сәулесі суға түскені айтылған, бірақ айдың су бетінде дірілдеген жанды бейнесі тағы да түпнұсқаға сай емес. Келесі жолдың «Кешкілік ауыл маңынан» деп аударылуының көркемдігі туралы да ойлануға тура келеді. «Кешкілік» деген сөз аудармашы тарапынан қосылған. Соңғы жолда «Тасыған өзен гүрілдеп аққан» түпнұсқаға сай дәлдік бере алған деп айтуға болмайды. Бұл аударма жолдарындағы байқала бермейтін өзгешелік - ол басқа жолдарда ашық айтылмаған ойды келесі жолдарда береді. Мысалы, соңғы «Тасыған өзен гүрілдеп аққан» дауысы кешкілік мал аяғы тоқтаған тыныштықта толық естілуін ескере отырып, «кешкілік» сөзін жанынан қосқаны деп тұжырымдадым. Сонымен қатар өлеңдегі мезгіл мен мекен арақатынасы туралы айтқан дұрыс. Өлеңде суреттеліп отырған сәт және оның суреті – желсіз түн, жарық ай. Өлеңде көрініс тапқан мезгіл сәтін осы суреттен аңғаруға болады. Осы анық көрсетілген мезгілдік шақты өз алдына қалдырып, «кешкі ауыл маңындағы тасыған өзеннің гүрілін» айту өлеңдегі мезгіл, шақ категориясының негізсіз өзгеруіне әкеліп соғып тұр.

Қорыта айтсақ, аудармада түп нұсқадағы ойдың жалпылама бейнесі бар. Бірақ аударма түпнұсқамен толық үйлесімді сәйкестікте емес. Абай өлеңдерін моңғол тіліне аударуда аудармашылардың жетістіктері де, кемшіліктері де бар. Абайдың өлеңдерін моңғол тіліне түпнұсқаға сай аудару аудармашылардан үлкен ізденісті талап етеді.

ӘДЕБИЕТ

1. www.abai-inst.kz